

СПЕЦИФІКА ПОДОЛАННЯ СТРАХІВ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Стеценко А. І.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська область, Україна
orcid.org/0000-0001-7451-2488
alla-stetsenko@ukr.net*

Підгірна В. В.

*магістрантка
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська область, Україна
orcid.org/0009-0007-9832-508X
violettafialca2002@icloud.com*

Ключові слова: *страхи дітей, молодший шкільний вік, психологічна підтримка, соціальні чинники, сімейні чинники, класифікація страхів, адаптація до школи, емоційна стійкість, педагогічна підтримка.*

Статтю присвячено дослідженню специфіки подолання страхів у дітей молодшого шкільного віку. У роботі розглядаються психологічні особливості дітей цієї вікової категорії, які сприяють виникненню страхів, а також соціальні та сімейні чинники, що впливають на їхній розвиток. Аналізується класифікація страхів у молодших школярів, охоплюючи соціальні, академічні страхи, страхи, пов'язані з фізичною безпекою, втратою або відділенням, а також специфічні фобії. Особливу увагу приділено страхам, пов'язаним із війною, які стали актуальними в умовах сучасної ситуації в Україні. У статті підкреслюється важливість урахування індивідуальних особливостей дітей та їхнього соціального середовища під час розроблення програм психологічної підтримки та інтервенцій, спрямованих на подолання страхів. Окремо розглядаються наслідки тривалого впливу страхів на емоційний розвиток та соціальну адаптацію дитини, що може призвести до формування стійких тривожних станів та поведінкових порушень. Розглядаються методи, які можуть бути використані для виявлення та корекції страхів у дітей; акцентується на ролі сім'ї та школи у забезпеченні психологічного добробуту молодших школярів. Підкреслюється необхідність системного підходу до подолання страхів у дітей, який включає активну взаємодію між батьками, педагогами та психологами. Це сприятиме формуванню у дітей емоційної стійкості, впевненості в собі та ефективної адаптації до соціального середовища, що є важливими передумовами їхнього гармонійного розвитку. Результати дослідження можуть бути використані для розроблення освітніх програм, спрямованих на профілактику та подолання дитячих страхів, а також для надання практичних рекомендацій батькам та педагогам щодо підтримки емоційного розвитку дітей.

THE SPECIFICS OF OVERCOMING FEARS IN EARLY SCHOOL AGE

Stetsenko A. I.

*Ph.D. of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Practical Psychology
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynskoho str., 30, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7451-2488
alla-stetsenko@ukr.net*

Podhirna V. V.

*Master's Student
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynskoho str., 30, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine
orcid.org/0009-0007-9832-508X
violettafalca2002@icloud.com*

Key words: *children's fears, early school age, psychological support, social factors, family factors, classification of fears, school adaptation, emotional resilience, pedagogical support.*

The article is dedicated to the study of the specifics of overcoming fears in children of early school age. The work examines the psychological characteristics of children in this age group that contribute to the emergence of fears, as well as the social and family factors that influence their development. It analyzes the classification of fears in younger schoolchildren, covering social, academic fears, fears related to physical safety, loss or separation, as well as specific phobias. Special attention is given to fears related to war, which have become relevant in the context of the current situation in Ukraine. The article emphasizes the importance of considering the individual characteristics of children and their social environment when developing psychological support and intervention programs aimed at overcoming fears. The consequences of prolonged exposure to fears on a child's emotional development and social adaptation are also discussed, which may lead to the formation of persistent anxiety states and behavioral disorders. The article explores methods that can be used to identify and correct fears in children, highlighting the role of family and school in ensuring the psychological well-being of younger schoolchildren. The author emphasizes the need for a systematic approach to overcoming fears in children, which includes active cooperation between parents, teachers, and psychologists. This will promote the development of emotional resilience, self-confidence, and effective adaptation to the social environment in children, which are important prerequisites for their harmonious development. The results of the study can be used to develop educational programs aimed at preventing and overcoming childhood fears, as well as to provide practical recommendations for parents and educators on supporting children's emotional development.

Постановка проблеми. Подолання страхів у дітей молодшого шкільного віку є однією з найбільш актуальних проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Діти цього віку стикаються з низкою викликів, що можуть призводити до виникнення різноманітних страхів, які негативно впливають на їх емоційний стан, поведінку, навчальні досягнення та соціальні взаємодії. В умовах стрімкого розвитку суспільства, зростання інформаційного потоку та соціальних змін з'являються нові форми страхів, що потре-

бують глибшого розуміння та розроблення ефективних методів подолання. Сучасні умови, такі як вплив соціальних мереж, цифрових технологій та зовнішніх стресових чинників (наприклад, війна), створюють додаткові виклики для дітей молодшого шкільного віку, що вимагає переосмислення існуючих підходів до роботи з дитячими страхами.

Різні аспекти проблеми страхів у дітей молодшого шкільного віку розглядалися багатьма дослідниками. Ю. Аландаренко [1] досліджувала

вплив сімейного середовища на формування страхів у дітей, підкреслюючи, що саме батьківське виховання відіграє ключову роль у подоланні цих страхів. О. Грек [2] досліджувала класифікацію страхів у дітей, виділяючи різні типи страхів: соціальні, академічні, пов'язані з фізичною безпекою та специфічні фобії, що дає змогу краще розуміти їхню природу та причини виникнення.

Г. Гуд [3] та Т. Даценко [4] вивчали роль емоційного розвитку та його зв'язок із виникненням страхів, пропонуючи методики для підвищення емоційної стійкості дітей, що є ключовим чинником у подоланні страхів. С. Дорофей [5] та О. Камінська [6] розглядали вплив сучасних інформаційних технологій і соціальних мереж на формування нових видів страхів у дітей, що актуально в умовах сучасного цифрового середовища.

Однак попри значні здобутки в дослідженні страхів у дітей молодшого шкільного віку залишаються невирішеними питання адаптації підходів до діагностики та корекції страхів з урахуванням сучасних соціальних змін та індивідуальних особливостей дітей. Зокрема, актуальним є розроблення нових методів роботи з дитячими страхами, що враховують вплив зовнішніх стресових чинників, таких як військові конфлікти, які значно впливають на психологічний стан дітей. Дослідження у цій галузі спрямовані на забезпечення психологічного добробуту дітей, створення умов для їх гармонійного розвитку, формування емоційної стійкості та впевненості в собі. Це важливо не лише для успішної соціальної адаптації дітей, а й для їхнього майбутнього дорослого життя, оскільки дитячі страхи можуть мати довготривалі наслідки для особистості у цілому. Тому необхідність подальших досліджень у цій сфері є очевидною, особливо в умовах постійних змін у сучасному світі.

Мета статті полягає в аналізі специфіки подолання страхів у дітей молодшого шкільного віку з урахуванням їхніх психологічних, соціальних та культурних особливостей, а також у розробленні практичних рекомендацій для педагогів і батьків щодо ефективних методів діагностики, профілактики та корекції страхів у дітей цієї вікової групи.

Результати дослідження. Проблема подолання страхів у дітей молодшого шкільного віку є однією з найбільш актуальних у сучасній психолого-педагогічній науці. Цей віковий період характеризується значними змінами в емоційному та соціальному розвитку дитини, які можуть сприяти виникненню різноманітних страхів. Важливо зазначити, що психологічні особливості дітей цього віку, такі як нестабільна самооцінка та недостатній розвиток емоційної стійкості, роблять їх особливо уразливими до виникнення страхів.

Як зазначає дослідник М. Шевченко, «молодший шкільний вік є особливо чутливим періодом, що вимагає адаптації до нових умов: навчальної діяльності, режиму дня та правил, обмеження фізичної активності, особистості педагога, спілкування у великому колективі класу та школи» [7, с. 702].

Молодший шкільний вік, який охоплює період від 6 до 11 років, є критичним етапом у розвитку дитини, що супроводжується інтенсивними змінами в когнітивній, емоційній та соціальній сферах. На цьому етапі діти активно розвивають основні психічні процеси, які закладають основу для їх подальшої успішної адаптації до шкільного життя та навчальної діяльності. У цьому віці діти починають опановувати більш складні форми мислення. Період молодшого шкільного віку характеризується формуванням емоційної сфери, яка включає розвиток здатності до самооцінки, емоційного контролю та розуміння власних почуттів.

Соціальні та сімейні чинники відіграють одну з ключових ролей у формуванні та розвитку страхів у дітей молодшого шкільного віку. Сім'я як первинне соціальне середовище є основою для формування емоційної стабільності дитини, її здатності до адаптації та подолання стресових ситуацій. Батьківські стилі виховання, рівень емоційної підтримки, моделі поведінки, що спостерігаються у сім'ї, мають великий вплив на те, як дитина розвиває здатність справлятися зі страхами і тривогами [8, с. 14].

Стилі виховання батьків відіграють центральну роль у формуванні психологічного добробуту дитини. Авторитарний стиль, який характеризується високими вимогами та низьким рівнем підтримки, може призвести до формування у дитини страхів перед оцінкою, помилками та невдачами. З іншого боку, надмірна опіка, яка є характерною для гіперопікаючого стилю виховання, також може сприяти виникненню страхів. Діти, які отримують надмірну підтримку та захист від батьків, можуть розвивати залежність від дорослих у вирішенні проблем, що призводить до страхів перед самостійними діями або прийняттям рішень.

Нестача уваги з боку батьків або емоційна дистанція можуть також викликати у дитини почуття покинутості, що призводить до розвитку страхів перед самотністю або втратами. Відсутність належної емоційної підтримки може зробити дитину уразливою до стресу і перешкоджати формуванню у неї стійких механізмів подолання страхів. Сімейна атмосфера, включаючи взаємодію між членами родини, конфлікти, рівень гармонії або напруженості, значною мірою впливає на емоційний стан дитини.

Соціальні взаємодії, особливо з однолітками, також є важливим чинником, що впливає на формування страхів у дітей молодшого шкільного віку. Взаємодія з однолітками в шкільному середовищі може бути джерелом як підтримки, так і тривоги. Діти, які стикаються з булінгом або соціальною ізоляцією, можуть розвивати страхи перед соціальною взаємодією, такі як страх перед однолітками, виступи на публіці або просто страх бути відкинутими. У таких випадках у дитини може виникати страх перед школою у цілому, що негативно впливає на її навчання та загальний психологічний добробут.

Як зазначає дослідниця О. Скляренко, «причиною шкільних страхів дитини можуть бути її конфліктні відносини з учителями, з однолітками, страх їхньої агресивної поведінки» [8, с. 18].

Педагоги також відіграють значну роль у формуванні емоційного стану дитини. Стиль спілкування вчителів, їхня реакція на помилки учнів, підтримка або її відсутність можуть як допомогти дитині впоратися з тривожністю, так і стати джерелом страхів.

Страхи у дітей молодшого шкільного віку можуть бути різноплановими та включати страх перед новим соціальним оточенням, страх невдачі або критики, страх перед певними об'єктами або ситуаціями, а також більш глибокі емоційні страхи, пов'язані з втратою близьких або власною безпекою. Важливість розуміння та класифікації цих страхів полягає у можливості розроблення ефективних методів їх подолання та підтримки дітей у цьому важливому періоді їхнього життя.

У дисертаційному дослідженні О. Скляренко встановила, що основними страхами молодших школярів є: «страхи самовираження, які зберігають свою інтенсивність впродовж усього молодшого шкільного віку; страхи не відповідати очікуванням інших, які мають тенденцію до зменшення під кінець навчання в молодшій школі; страхи, що виникають під час спілкування з учителем, які зберігають свою інтенсивність майже на одному рівні впродовж молодшого шкільного віку; страхи ситуацій перевірки знань» [8, с. 19].

Аналізуючи різноманітні страхи, з якими можуть зіткнутися діти молодшого шкільного віку, можна виділити кілька основних категорій, що мають вирішальний вплив на їхнє емоційне та соціальне благополуччя. Кожна із цих категорій відображає певний аспект життєвого досвіду дитини, який може спричинити почуття тривоги або страху.

Перша категорія – соціальні страхи – об'єднує емоційні реакції, що виникають у ситуаціях соціальної взаємодії. Ці страхи можуть бути викликані переживанням через можливість бути оціненим або не прийнятим ровесниками чи дорослими.

Академічні страхи стосуються освітнього процесу та можуть включати страх невдачі або страх перед труднощами у навчанні. Такі страхи можуть значно впливати на мотивацію дитини до навчання, її академічну успішність та самооцінку, а також створювати внутрішній психологічний бар'єр до подальшого освітнього просування.

Страхи, пов'язані з фізичною безпекою, відображають природну потребу дитини в почутті захищеності. Ці страхи можуть виникати внаслідок відчуття реальної або уявної загрози фізичному здоров'ю чи безпеці, що спонукає дитину уникати певних місць або ситуацій, які вона сприймає як небезпечні.

Страхи, пов'язані з втратою або відділенням, указують на глибоку потребу дитини в стабільності та емоційній підтримці з боку близьких. Відчуття, що дитина може втратити когось із батьків або бути відокремленою від сім'ї, може призводити до значної тривоги та емоційних розладів.

Специфічні фобії охоплюють страхи, що зосереджені навколо конкретних об'єктів або ситуацій. Вони можуть бути дуже різноманітними та часто розвиваються як результат прямого негативного досвіду або через вплив зовнішніх чинників, таких як історії або фільми [9, с. 140].

У контексті сучасної ситуації в Україні важливо відзначити наявність страхів у дітей, які безпосередньо пов'язані з війною, повномасштабним вторгненням та повітряними тривогами. Ці страхи мають глибокий вплив на психологічний стан дитини, її емоційний добробут та повсякденне життя.

Діти, які проживають у зонах конфлікту або були змушені переселитися через військові події, стикаються з низкою серйозних психоемоційних викликів. Військові дії створюють постійне відчуття небезпеки, що може призвести до розвитку специфічних страхів, пов'язаних зі звуками вибухів, стрілянини, військової техніки або навіть звичайних гучних звуків, які діти асоціюють із загрозою. Розлука з близькими через евакуацію або необхідність укриття в безпечному місці може викликати тривожні розлади. Ці страхи можуть залишатися з дитиною навіть після завершення конфлікту, впливаючи на її здатність до соціалізації та розвитку довірливих стосунків у майбутньому.

В умовах військових дій діти часто стикаються з постійним відчуттям небезпеки, що сприяє формуванню хронічної тривожності. Це відчуття може бути викликане не лише реальними подіями, такими як обстріли або бомбардування, а й очікуванням нових небезпек. Діти можуть розвивати гіперактивну реакцію на звуки або події, які у звичайних умовах не викликали би страху, такі як гуркіт дверей, звуки грому або навіть підвищений тон голосу дорослих [9, с. 140].

Вплив військових дій на психіку дітей може бути настільки серйозним, що у деяких із них розвивається посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Це психічне захворювання виникає як реакція на серйозні травматичні події і характеризується повторними спогадами про травматичну ситуацію, нічними кошмарами, підвищеною тривожністю, униканням ситуацій, що нагадують про травму, а також емоційною пригупленістю [10, с. 33].

Окрім військових дій, інші соціальні кризи, такі як економічна нестабільність, високий рівень злочинності або природні катастрофи, також можуть викликати у дітей нові види страхів.

Не можна ігнорувати вплив медіа на формування страхів у дітей. Військові дії та інші кризові події часто висвітлюються у засобах масової інформації з використанням яскравих образів та драматичних сюжетів. Діти, які бачать ці зображення або чують новини про трагічні події, можуть відчувати сильний страх і тривогу навіть якщо вони не є безпосередніми учасниками цих подій. Медіа також можуть сприяти формуванню страхів перед майбутнім або перед певними соціальними групами [11, с. 97].

Одним із ключових методів профілактики страхів є створення підтримуючого та безпечного середовища в школі та вдома. Це середовище має забезпечувати дитині почуття захищеності та емоційного комфорту, що є основою для її здорового розвитку.

Переглянемо детально методи профілактики страхів:

1. Роль батьків у профілактиці страхів. Батьки відіграють центральну роль у профілактиці страхів у своїх дітей. Важливо, щоб батьки були уважні до емоційного стану дитини, регулярно спілкувалися з нею, обговорювали її почуття та переживання. Відкриті й довірливі стосунки з батьками допомагають дитині відчувати себе в безпеці, що значно зменшує ризик виникнення страхів. Батьки повинні створювати спокійну та стабільну атмосферу вдома, де дитина зможе вільно виражати свої емоції та отримувати підтримку.

2. Роль педагогів. У школі педагоги також мають значний вплив на емоційний стан дитини. Учителі повинні бути чутливими до потреб учнів, створювати у класі атмосферу довіри та взаємної підтримки. Важливо, щоб учителі вміли розпізнавати ознаки тривожності або страху в дітей і своєчасно надавати їм підтримку. Використання позитивного підходу до навчання, заохочення до самовираження, підтримка під час навчання та взаємодії з однолітками – усе це сприяє зниженню рівня тривожності та запобіганню формуванню страхів.

3. Забезпечення позитивного соціального середовища. Діти повинні мати можливість спілкува-

тися з однолітками в позитивному соціальному середовищі, де вони можуть розвивати свої соціальні навички та формувати здорові стосунки. Для цього важливо організовувати групові ігри, спільні проекти та інші активності, які сприяють розвитку командної роботи, взаємодопомоги та довіри.

Корекція страхів у дітей молодшого шкільного віку вимагає комплексного підходу, що включає використання різних психотерапевтичних методів. Ці методи спрямовані на те, щоб допомогти дитині усвідомити свої страхи, зрозуміти їх причини та навчитися ефективно їх долати.

1. Ігрова терапія. Ігрова терапія є одним із найефективніших методів роботи зі страхами у дітей. У процесі гри діти можуть висловлювати свої емоції, переживання та страхи, що дає їм змогу розібратися у своїх почуттях та знайти способи їх подолання. Наприклад, через рольові ігри діти можуть відтворювати ситуації, які викликають у них страх, і навчитися реагувати на них у безпечному середовищі.

2. Арттерапія. Арттерапія включає використання різних видів мистецтва (малювання, ліплення, музика) як засобу вираження емоцій та страхів. Цей метод особливо ефективний для дітей, які мають труднощі з вербалізацією своїх почуттів. Через творчий процес дитина може відтворювати свої страхи та поступово зменшувати емоційне навантаження.

3. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ). Когнітивно-поведінкова терапія є науково обґрунтованим методом, що спрямований на зміну негативних думок та поведінкових патернів, які підтримують страхи. У процесі КПТ дитина вчиться розпізнавати свої негативні думки, які викликають страх, і замінювати їх на більш позитивні та раціональні.

4. Методи релаксації. Методи релаксації, такі як дихальні вправи, медитація, прогресивна м'язова релаксація, можуть допомогти дитині знизити рівень тривожності та напруги. Вони навчають дітей контролювати свою фізіологічну реакцію на стрес, що зменшує прояви страху.

5. Сімейна терапія. Сімейна терапія є важливим методом у роботі зі страхами у дітей, особливо коли страхи пов'язані із сімейною динамікою або стилем виховання. Під час сімейної терапії батьки отримують навички підтримки та взаємодії з дитиною, що допомагає зменшити рівень тривожності у сім'ї та створити позитивне середовище для дитини.

6. Психосвіта для батьків та педагогів. Психосвіта є важливим компонентом профілактики та корекції страхів. Інформування батьків та педагогів про природу дитячих страхів, їхні причини та способи підтримки може значно підвищити ефективність роботи зі страхами. Батьки та педагоги,

які розуміють, як працювати зі страхами, можуть краще підтримувати дитину, надавати їй необхідну допомогу та створювати безпечне середовище.

Кожна дитина є унікальною, тому важливо адаптувати методи профілактики та корекції страхів відповідно до її індивідуальних потреб. Це може включати врахування особистих особливостей дитини, її попереднього досвіду, ступеня вираженості страхів та наявності інших психоемоційних розладів. Співпраця між батьками, педагогами та психологами є ключовим чинником забезпечення ефективного процесу подолання страхів.

Висновки і перспективи подальших розробок у напрямі дослідження. Дослідження спеціфіки подолання страхів у дітей молодшого шкільного віку дало змогу виявити низку ключових аспектів, які є важливими для розуміння природи дитячих страхів та розроблення ефективних методів їх подолання. По-перше, було встановлено, що страхи у цьому віці є природною частиною психоемоційного розвитку дитини, оскільки молодші школярі стикаються з новими викликами та вимогами, пов'язаними зі шкільним життям. Психологічні особливості дітей, такі як нестабільна самооцінка, недостатньо розвинена емоційна стійкість та зростаюче усвідомлення себе як особистості, роблять їх особливо уразливими до виникнення страхів. По-друге, соціальні та сімейні чинники відіграють вирішальну роль у формуванні та роз-

витку страхів у дітей. Негативні взаємодії з однолітками, конфліктні стосунки з учителями або батьками, а також емоційно нестабільна атмосфера у сім'ї можуть посилювати тривожність і сприяти формуванню різних страхів. По-третє, сучасні зовнішні стресові чинники, такі як військові дії та інші кризи, суттєво впливають на формування нових видів страхів у дітей. Військові конфлікти, наприклад, можуть призвести до розвитку специфічних страхів, пов'язаних із вибухами, втратами близьких та постійною загрозою життю. Це може викликати серйозні психоемоційні розлади, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Корекція страхів вимагає системного підходу, що включає створення підтримуючого середовища, використання психотерапевтичних методів, таких як ігрова терапія, арттерапія, когнітивно-поведінкова терапія, та забезпечення сімейної підтримки. Важливо також урахувувати індивідуальні особливості дитини та адаптувати методи роботи відповідно до її потреб.

У напрямі подальших досліджень важливо зосередитися на розробленні програм психологічної підтримки для дітей, які постраждали від зовнішніх стресових чинників, таких як військові дії. Дослідження впливу новітніх технологій та медіа на формування страхів у дітей також має велике значення, адже медіа відіграють дедалі більшу роль у їхньому житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аландаренко Ю. Страхи дітей. Шляхи подолання : семінар-тренінг для вчителів молодших класів. *Шкільному психологу. Усе для роботи.* 2014. № 9. С. 26–30.
2. Грек О.М., Твердохліб Н.С. Психологічні особливості прояву страхів у молодших школярів із повних та неповних сімей в умовах рекреації. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, 19 квітня 2014 р. «Актуальні проблеми сучасної психології».* Одеса, 2014. С. 126–129.
3. Гуд Г. Психологічні особливості негативних переживань у молодших школярів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 286 с.
4. Даценко Т.О. Феномен дитячого страху: психологічний вимір дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки. *Матер. II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 квітня 2012 р.* Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. С. 182–187.
5. Дорофей С. Психолого-педагогічні умови подолання страхів і тривожності у дітей молодшого шкільного віку в умовах пандемії. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки».* 2020. № 6. С. 56–62.
6. Камінська О.Д., Громик Н.В. Проблема дитячих страхів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. *Psychological journal.* 2018. № 4(14). Р. 86–104.
7. Шевченко М.В. Психологічна корекція страхів дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення. *Проблеми сучасної психології.* 2012. Вип. 17. С. 17–19.
8. Склярєнко О.М. Психологічні детермінанти та психокорекція шкільних страхів у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 20 с.
9. Вавілова А.С. Психологічні особливості страхів молодших школярів. *Збірник наукових праць ККПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України.* 2020. № 1. Т. 1. С. 140–144.
10. Хотенчан Н.М. Дитячі страхи. Методичні рекомендації. Тернопіль, 2014. 115 с.
11. Піддубна Н.Г., Єфімов Д.Е. Проблема шкільних страхів у наукових дослідженнях. *Психологія і особистість.* 2016. № 2(1). С. 97–107.

REFERENCES

1. Alandarenko, Yu. (2014). Strakhy ditei. Shliakhy podolannia : seminar-trening dlia vchyteliv molodshykh klasiv. Shkilnomu psykholohu. Use dlia roboty : Naukovo-metodychnyi zhurnal, (9), 26–30. [in Ukrainian]
2. Hrek, O.M., & Tverdokhlib, N.S. (2014). Psykholohichni osoblyvosti proiavu strakhu u molodshykh shkoliariv z povnykh ta nepovnykh simei v umovakh rekreatsii. In Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv, 19 kvitnia 2014 roku «Aktualni problemy suchasnoi psykholohii» (pp. 126–129). Odesa. [in Ukrainian]
3. Hud, H. (2021). Psykholohichni osoblyvosti nehatyvnykh Perezhyvan u molodshykh shkoliariv: dis. Kand. Psykol. Nauk: 19.00.07. Instytut ped. Osvity i osvity doroslykh uni-t im. I.Ya. Ziaziuna. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Datsenko, T.O. (2012). Fenomen dytiachoho strakhu: psykholohichni vymir doslidzhennia molodykh uchenykh u konteksti rozvytku suchasnoi nauky. In Materialy II shchorichnoi Vseukr. Nauk.-prakt. Konf., (19 kvitnia 2012 r.) (pp. 182–187). Kyiv: Kyiv. Un-t im. B. Hrinchenka. [in Ukrainian]
5. Dorofey, S. (2020). Psykholoho-pedahohichni umovy podolannia strakhu i tryvozhnosti u ditei molodshoho shkilnoho viku v umovakh pandemii. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: psykholohichni nauky, (6), 56–62. [in Ukrainian]
6. Kaminska, O.D., & Hromyk, N.V. (2018). Problema dytiachykh strakhu v doslidzhenniakh vitchyznianykh ta zarubizhnykh naukovtsiv. Psychological journal, (4(14)), 86–104. [in Ukrainian]
7. Shevchenko, M.V. (2012). Psykholohichna korektsiia strakhu ditei molodshoho shkilnoho viku z vadamy movlennia. Problemy suchasnoi psykholohii, (17), 17–19. [in Ukrainian]
8. Skliarenko, O.M. (2005). Psykholohichni determinanty ta psykholohichna korektsiia shkilnykh strakhu u molodshykh shkoliariv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykol. nauk: spets. 19.00.07. Kyiv. [in Ukrainian]
9. Vavilova, A.S. (2020). Psykholohichni osoblyvosti strakhu molodshykh shkoliariv. Zbirnyk naukovykh prats KKPNI imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, (1(1)), 140–144. [in Ukrainian]
10. Khotenchan, N.M. (2014). Dytiachi strakhu. Metod. rekom.: Ternopil. [in Ukrainian]
11. Pidubna, N.H., & Yefimov, D.E. (2016). Problema shkilnykh strakhu u naukovykh doslidzhenniakh. Psykholohiia i osobystist, (2(1)), 97–107. [in Ukrainian]